

Развіццё краязнаўчага руху ў БССР

У навуковы краязнаўчы рух выдатны ўклад уносілі выкладчыкі і студэнты БДУ, іншых ВНУ і тэхніумаў. Актыўна працавала краязнаўчае таварыства пры БДУ пад кіраўніцтвам вядомага гісторыка У. Пічэты. Гэта было першае краязнаўчае таварыства ў ВНУ СССР. Пад час экспедыцыяў і вандровак студэнты збіралі матэрыялы аб прыродзе, па гісторыі і культуры, рыхтаваліся да кіравання краязнаўчай працай. Сакратаром таварыства быў студэнт Мікола Улашчык, які ў пасляваенны час стаў адным з самых знакамітых айчынных крыніцазнаўцаў. У канцы 1930-х гг. у перапынках паміж арыштамі М. Улашчык, пазбаўлены права пражывання ў Беларусі, напісаў успаміны, са старонак якіх праз непаўторны каларыт часу паўсталі клопаты і памкненні студэнцкай моладзі – шчырай, романтичнай, захопленай марамі дайсці да кожнага куточка роднай зямлі. Першыя пасяджэнні прайшлі ў гарах спрэчках: «што рабіць, як рабіць, каго прымаць у гурток. ... Пасья розных спрэчак, нарадаў было вырашана, што ўзімку, у час заняткаў, будзем працаваць тэарэтычна – вывучаць мэтады, а ўлетку прымемся за практычную працу. Кожны павінен быў узяць на ўчот і апісаць тыя гістарычныя і археалагічныя помнікі, якія знаходзіліся на яго бацькаўшчыне». Прайшоў час, і маладых краязнаўцаў у паходах чакалі адкрыцці: «Дабіраемся ўрэшце да саміх паляшukoў. Што яны паляшукі, гэта ўсім цвёрда ведама. Паляшукі – асобны народ, а крыху далей на поўнач, у Мязэвічах, ужо жыве Літва.

– Што, як? Літва?

– Ну да, Літва! Хіба ж вы, вучоны чалавек, ня ведаеце?

Я, вучоны, усё ня ведаў, што тут Літва. Пачынаецца гутарка на гэту тэму, і высвятляецца, што Літвою паляшукі завуць Случчыну і наогул усю Беларусь. Пытаю ў іх пра сучасную Літву, але пра яе паляшукі нічога ня чулі наогул».

Навуковае таварыства па вывучэнні Беларусі пры БДА СГ мела статус асобнай навуковай установы Інбелкульту ў г. Горкі. Краязнаўчы кірунак быў адным з галоўных у яго дзейнасці. У другой палове 1920-х гг. у складзе таварыства было 115 сяброў. Асабліва падкрэслівае краязнаўчы напрамак дзейнасці таварыства склад яго ўдзельнікаў: вучоных, студэнтаў, настаўнікаў, сялян. Самымі актыўнымі краязнаўцамі былі прафесары П. Салаўёў, Ф. Лунгерсгаўзен, М. Ганчарык. Яны ўдасканальвалі таварыства, наладзілі супрацоўніцтва з Горацкім раённым таварыствам краязнаўства, удзельнічалі ў працы рэгіянальных і ўсебеларускіх краязнаўчых канферэнцыяў. Змястоўны профіль дзейнасці быў звязаны са многімі дысцыплінамі прыродазнаўчага і сельскагаспадарчага комплексаў: глебазнаўствам, геалогіяй, батанікай, раслінаводствам, жывёлагадоўляй і інш. Аб'ектам даследаванняў з'яўляліся розныя тэрыторыі Беларусі, у т.л. Горацкі раён. Вынікі публікаваліся ў зборніках БДА СГ і на старонках часопіса «Наш край». Так, трэці выпуск «Працаў...» таварыства быў прысвечаны апісанню Горацкага раёна. Сябры таварыства выступалі з дакладамі на шматлікіх краязнаўчых канферэнцыях. У 1929 г. гэтае таварыства ўвайшло ў склад Акадэміі навук БССР, а ў 1931 г. пад час структурных перабудоваў у акадэміі яго дзейнасць спынілася.

Выкладчыкі і навучэнцы некаторых ССНУ, асабліва педагагічных тэхніумаў, прымалі актыўны ўдзел у краязнаўчай дзейнасці. Адным з асноўных яе кірункаў быў збор жывой мовы насельніцтва асобных рэгіёнаў. Паспяховую працу па зборы слоўнага матэрыялу праводзілі краязнаўчыя гурткі пры мінскім, рагачоўскім і мсціслаўскім педтэхніумах і Магілёўскім землямерным інстытуце.

У гэтыя гады ў краіне фармавалася сістэма мясцовых газет, органаў раённых камітэтаў Камуністычнай партыі і райсаветаў, прадпрыемстваў і калгасаў, на старонках якіх адлюстраваліся падзеі мясцовага жыцця, друкаваліся артыкулы краязнаўцаў, змяшчаліся звесткі аб разгортванні краязнаўчага руху. Мясцовыя газеты захавалі значэнне асноўных крыніцаў вывучэння рэгіёнаў.

Школьнае краязнаўства

У фармаванні вучэбна-выхаваўчай дзейнасці савецкай школы краязнаўству адводзілася значная роля. У 1919 г. пры Наркамаце асветы БССР была створаная экскурсійная секцыя. Асобная ўвага надавалася падрыхтоўцы настаўнікаў да арганізацыі краязнаўчых даследаванняў. Менавіта настаўнікі ў гарадах і вёсках былі найбольш актыўнымі ўдзельнікамі краязнаўчага руху, даводзілі ідэі краязнаўства да вучняў і мясцовага насельніцтва. У «Палажэнні аб адзінай працоўнай школе», дэкларацыі «Асноўныя прынцыпы адзінай працоўнай школы» акцэнтавалася ўвага на вывучэнні школьнікамі навакольнай прыроды і жыцця роднага краю шляхам удзелу ў даступных даследаваннях (назіранні, экскурсіі і інш.). «Краязнаўчы прынцып», як пісалі ў той час, знайшоў адлюстраванне ў вучэбных праграмах. У 1926 г. была створаная Школьнае краязнаўчае камісія, у склад якой ад ЦБК увайшлі М. Каспяровіч і Г. Аляксандраў, а пры акруговых і раённых краязнаўчых таварыствах – школьна-краязнаўчыя секцыі. У школах ствараліся краязнаўчыя гурткі. Многія з іх працавалі вельмі актыўна, выкарыстоўвалі разнастайныя формы і метады даследчыцка-збіральніцкай працы. Так, у краязнаўчым гуртку пры Уздзенскай сямі-

годцы Мінскай акругі было 70 сяброў. Вучні збіралі матэрыялы аб паўстанні 1863 г., рэвалюцыйных падзеях 1905 г. у краі, складалі гістарычныя апісанні вёсак. Вынікі даследаванняў асвятляліся на старонках школьнага рукапіснага часопіса. Гурткоўцы Асіповіцкай чыгуначнай школы стварылі краязнаўчы музей. Школьнае краязнаўства набыло масавы характар. З агульнай колькасці ўдзельнікаў краязнаўчага руху ў БССР 87% складалі настаўнікі і вучні. У пачатку 1930 г. у БССР было 12 школьных краязнаўчых музеяў і 8 краязнаўчых куткоў. На працягу 1920-х гг. у школьных краязнаўчых даследаваннях склаўся комплексны падыход да вывучэння мясцовага жыцця, прыярытэт аддаваўся гісторыка-этнаграфічным і моўным даследаванням.

Але рэпрэсіі і прымусовая пераарыентацыя краязнаўцаў на выкананне непасільных задачаў (даследаванні прыродных рэсурсаў, рацыяналізацыя вытворчасці) дэфармавалі і школьны краязнаўчы рух. Колькасць нізавых краязнаўчых арганізацыяў у школах скарачалася – у 1932 г. іх засталася толькі 46. Але крах грамадскага краязнаўства і рэпрэсіі не маглі цалкам вынішчыць краязнаўчую працу ў школах. У пастанове «Аб мерапрыемствах па разгортванні краязнаўчага руху» ад 1 чэрвеня 1932 г. СНК БССР паставіў задачу ўзмацніць краязнаўчую працу ў школах, разгарнуць падрыхтоўку настаўнікаў-краязнаўцаў праз курсы і канферэнцыі. Былі распрацаваныя спецыяльныя праграмы краязнаўчай падрыхтоўкі настаўнікаў, праведзеныя інструктажы па разгортванні краязнаўчай працы ў шэрагу раёнаў (Койданаўскім, Дубровенскім, Шклоўскім, Аршанскім і інш.). Спецыяльная падрыхтоўка дапамагала настаўнікам авалодаць формамі, метадамі і зместам краязнаўчай працы ў школе. З ліку настаўнікаў выйшла многа вядомых краязнаўцаў. Яны ўзначалілі краязнаўчыя арганізацыі, прымалі ўдзел у краязнаўчых з'ездах і канферэнцыях, праводзілі даследаванні па шырокім коле тэмаў.

Школьнікі далучаліся да актыўнага ўдзелу ў грамадскім жыцці населеных пунктаў і сацыялістычных пераўтварэннях. Краязнаўства выконвала станоўчую ролю ў выхаванні патрыятызму беларускай моладзі.

Валянціна САІТАВА

(Працяг будзе)